

**Троїцька площа
(середина – друга половина XIX ст.)**

У цей період були розроблені два варіанти місць розташування мостів та нових кварталів під будівництво. Один з них з'єднував північно-західну частину Старого міста біля Кушнірської (семиповерхової) башти та передмістя Польських фільварок. Більш сміливий за задумом другий варіант місця сполучення в районі Троїцької площі та високого східного берега р. Смотрич з освоєнням та забудовою нових територій.

Троїцька площа була розширена за рахунок Свято-троїцького монастиря. Роботи проводив купець третьої гільдії Іцько Аксельруд.

(Джерело: ЦДІАК України, ф. 442, оп. 105, спр. 147. Дело о сломке каменных ворот круглой башни в конце Турецкого моста в г. Каменце (22 ноября 1872 – 31 декабря 1874 г.), арк. 1-24).

Наталя Петрик

Національний університет «Львівська політехніка»
м. Стрий

**ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ДАВНЬОЇ ДОБИ
У ЗБІРЦІ МУЗЕЮ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ**

Досліджено процес становлення Музею Наукового Товариства імені Т. Шевченка, формування його структури та накопичення військово-історичних пам'яток давньої доби у його колекції. Розкрито внесок у музейне будівництво українських громадських та культурних інституцій Галичини та окремих дослідників та краєзнавців. Частково проаналізовано інвентарні описи Музею НТШ.

Ключові слова: Музей Наукового Товариства імені Т. Шевченка (Музей НТШ), військово-історичні пам'ятки, пам'ятки давньої доби, Культурно-історичний музей, археологічний відділ.

Провідну роль серед музейних інституцій Львова наприкінці XIX – на початку XX ст. відігравав Музей Наукового Товариства імені Шевченка (НТШ). Ідея створення Музею була викликана прагненням української громади реорганізувати Товариство на так звану «українсько-руську академію наук», а Музей мав стати одним із важливих структурних елементів новоствореної наукової установи [8, с. 824–825]. Головним завданням як НТШ загалом, так і його Музею було виокремити українську національну громаду як один із провідних етнічних елементів Галичини зі своєю історією та самобутньою культурою на противагу польському елементу.

Процес становлення Музею та формування його колекції мав тривалу історію та нерегулярний і несистематичний характер як у плані фінансування, так і накопичення історичних пам'яток. Такий стан речей був характерний для періоду від заснування Музею у 1895 до закінчення XIX ст. Проте вже на початку XX ст. виділилися два провідні напрямки розвитку збірок Музею НТШ. Перший з них – це етнографічний відділ, який поповнювався переважно завдяки етнографічним експедиціям Федора Вовка та Івана Франка [8, с. 827–828]. Другою важливою за значенням та кількістю експонатів збіркою Музею НТШ була археологічна збірка. Розвиток археологічного відділу перебував на пріоритетному місці. Колекція цього відділу складалася з двох частин: збірки предметів та копій із західноєвропейських розкопок та збірки предметів, виявлених на території України [3, с. 417]. Поповнення відділу на початку 1900-х років здійснювалося переважно за рахунок археологічних експедицій Михайла Грушевського, Ісидора Шараневича та Миколи Біляшівського [8, с. 828].

Протягом декількох десятиліть існування Музей НТШ неодноразово змінював свою структуру. Найбільшого розвитку набули природничий та культурно-історичний музеї як структурні елементи Музею НТШ. Саме в рамках культурно-історичного музею протягом перших двох десятиліть XX ст. відбувається накопичення значної кількості пам'яток військово-історичного характеру, що було наслідком складної боротьби українського народу за свою державність.

В цілому військово-історичні пам'ятки в колекції Музею НТШ можна хронологічно поділити на чотири основні групи: пам'ятки давньої доби, переважно, археологічні; пам'ятки княжої доби; пам'ятки козацької доби та пам'ятки визвольних змагань 1917–1921 рр. (в ширшому контексті – пам'ятки січового стрілецтва 1914–1919 рр.).

Виділити з числа пам'яток давньої доби військово-історичні часто доводиться досить умовно, адже найхарактерніші предмети – кам'яні або металеві сокири, вістря стріл, ножі тощо мали, як правило, подвійне призначення – вони служили як знаряддя (в т.ч. полювання) та виконували функцію зброї.

Слід відзначити особливість комплектування археологічних пам'яток у Музеї НТШ – ці пам'ятки, переважно, походили з приватних зборів у місцях руйнування культурних напластувань, оскільки колекції знахідок із розкопок, переважно потрапляли до збірок більших музеїв (князів Любомирських, Дідушицьких) або Кабінету при кафедрі археології університету. Ситуація в основному залишалася незмінною майже до кінця існування Музею НТШ, оскільки право на проведення самостійних розкопок мав лише директор Музею (з 1929 р.) д-р Я. Пастернак.

Початок формування збірки військово-історичних пам'яток музею НТШ припадає на період 1895–1920 рр., переважна більшість яких належала до давньої доби. Велика кількість пам'яток цього характеру у перші роки існування музею надійшла з Овруцького повіту, що на Волині. Військово-історичні пам'ятки давньої доби з цієї місцевості представлені переважно кам'яними чи крем'яними сокирами різного ступеня обробки, що дає підстави припускати, що вони належать до хронологічно різних періодів. Серед них 21 грубо оббита сокира з кременя (інв. № 1178 – 1198); 14 досить грубо оббитих крем'яних сокир (інв. № 1219–1232); уламки частково гладжених кам'яних сокир (інв. № 1669–1690); крем'яні сокири з початками гладження або частково гладжені (інв. № 1691 – 1709, 1711); кам'яні сокири з гладженим вістрям (інв. № 1713, 1720); частково поліровані кам'яні сокири (інв. № 1724, 1726), а також кам'яні добре поліровані сокири (інв. № 1721, 1735) і одна кам'яна сокира з початком сверління (інв. № 1125) [10].

До другого виду військово-історичних пам'яток давньої доби з Овруцького повіту належать списи також різного ступеня обробки: грубо оброблені вістря з кременя, що могли служити наконечниками більших і менших списів (14) (інв. № 1233–1246), крем'яний спис невикінченої форми (1) (інв. № 1647), крем'яний спис (1) (інв. № 1648) та гарно оброблений крем'яний спис з Межирічка (1) (інв. № 1649) [10].

Крім списів та сокир, з даної місцевості походить велика кількість крем'яних відщепів, частина з яких виконувала функцію стріл, а частина ножів, шил чи скребачок [10].

Декілька одиниць добре вигладжених великих та малих кам'яних сокир походять з різних місцевостей Канівського повіту (Медвин, Хмільна, Сахнівка, Княжа Гора, Ходорів) (інв. № 795–821, 858). Зі Звенигорода пов. Бібра у перші роки накопичення музейних пам'яток надійшов наконечник невеликого списа або більшої стріли (інв. № 627), гарно вироблена стріла з кременя (інв. № 620), два крем'яні ножі (інв. № 621–622) та декілька уламків чи відщепів у вигляді ножів (інв. № 603 – 615, 619). Ще ряд пам'яток походять із Черкаського повіту: кам'яна сокира з дірою, гарно гладжена (Конопча) (інв. № 593); верхня частина великої, кам'яної, гарно гладженої сокири (Пекарі) (інв. № 594); дві нижні частини гарно гладжених кам'яних сокир (Хмільна, Пекарі) (інв. № 595, 597); невелика бічна частина гладженої кам'яної сокири (Княжа Гора) (інв. № 596) [10].

Другу групу пам'яток давньої доби, що надійшли у Музей НТШ протягом першого десятиліття його існування, як зазначалося вище, складали предмети та копії із розкопок західноєвропейських експедицій: кам'яна сокира з оббитого кременя муст'єрської доби (інв. № 25), вістря з кременя солютрейської доби (інв. № 51), ряд кам'яних сокир робенгаузенської доби (інв. № 324 – 332) тощо [10].

З 1920 р. збірка Музею зростає. Основним джерелом її поповнення стають матеріалами доби визвольних змагань. Всі військово-історичні пам'ятки у 30-і роки зберігалися та експонувалися в окремому залі «Культурно-історичного музею» НТШ, який знаходився по вул. Чарнецького, 246 [1, с. 33].

Поповнення музею матеріалами з історії визвольних змагань продовжувалося протягом всього періоду 30-х рр., що привело до виділення їх в окремий комплекс пам'яток воєнної історії та утворення в 1936 р. при Культурно-історичному музеї окремого відділу військово-історичних пам'яток [1, с. 34]. Безпосередніми фундаторами відділу стали Товариство «Молода Громада», видавництво «Червона Калина» і Наукове Товариство імені Шевченка у Львові [5, с. 37].

Поруч із накопиченням пам'яток історії визвольних змагань у 30-і роки продовжує зростати кількість військово-історичних предметів давньої доби. Проте вони, як і раніше, входять до археологічної колекції Музею, а тому зберігаються та експонуються відділом археології Музею. У період 1933 – 1936 рр. збірка збагатилася великою кількістю неолітичних, енеолітичних пам'яток та пам'яток бронзової доби військово-історичного характеру. Зокрема, неолітична збірка крем'яного знаряддя поступила з Антонівців Кременецького повіту: двостінна сокирка (інв. № 24166), сокирка прямокутна в перекрою (інв. № 24171), половина двостінної сокирки (інв. № 24247), половина кинджала (інв. № 24248), двостінна сокирка ранньенеолітична в початковому обробленні (інв. № 24249) [11, с. 1]. З урочища «Поляна Гора» з Білостоку Луцького повіту відомі такі пам'ятки, як фрагмент крем'яного кинджала (інв. № 26856), крем'яна сокира двостінна груба (інв. № 15857), крем'яне вістря на спис (інв. № 26935), крем'яна стрілка (інв. № 26936) [11, с. 2]. Знахідки подібного характеру походять і з інших місцевостей, таких як Бірки Кременецького пов., Борщів пов. Перемишляни, Вербовець пов. Тербовля, Викторів пов. Станіславів, Грядки пов. Дубно, Гумниська пов. Камінка Струмилова, Звенигород пов. Бібрка тощо [11, с. 2–10].

Пам'ятки енеолітичної доби, що надійшли до Музею НТШ у зазначений період, походять із Двірець Луцького повіту (опукова сокирка прямокутна в перекрою (інв. № 24035), крем'яна сокирка приблизно прямокутна в перекрою (інв. № 24036), крем'яний кинджал (інв. № 24037)), Марківців пов. Товмач (крем'яний спис з паралельною ретушшою (інв. № 25649)), Микуличів пов. Володимир Волинський (фрагмент діоритового топірця (інв. № 24136)), Милошовичів пов. Львів (сокирка з пісковика (інв. № 25016)) тощо [11, с. 10–13].

Збірку музею поповнила також невелика кількість військово-історичних пам'яток бронзової доби: крем'яна сокира прямокутна в перекрою з могили культури шнурової кераміки (інв. № 25026) (Міхале пов. Володимир Волинський); фрагмент сокири із звітрилого кременя культури мальованої кераміки (інв. № 24654) (Новосілка Костюкова пов. Заліщики); бронзова сокирка з вушком та майже чотирикутною дучкою-дірою (інв. № 25502) (Сілець Белзький пов. Сокаль) [11, с. 13–17].

Виділення окремого відділу при Музеї НТШ стало першим кроком у процесі створення Музею Історично-Воєнних пам'яток зокрема та розширення структури музею загалом. Рішення про створення нового Музею було прийнято на XXXIII Засіданні Виділу НТШ 12 травня 1937 року. Новий музей НТШ був заснований трьома сторонами: Науковим Товариством імені Шевченка, Товариством «Молода Громада» і Українським Товариством Допомоги інвалідам (УКТОДІ). Приміщення для музею було надане УКТОДІ у їхньому домі по вул. Потоцького, 48. Основним документом діяльності музею був Правильник, затверджений 13 квітня 1938 року, який визначав головне завдання музею – збирати та зберігати усі пам'ятки, що відносяться до Історії Українського Війська [1, с. 36–37]. Всі інші предмети, а зокрема військово-історичні пам'ятки давньої доби залишилися у складі археологічної збірки Культурно-історичного Музею НТШ.

Після більшовицької окупації Західної України у вересні 1939 р. НТШ припинило свою діяльність, а музейна збірка була приречена на знищення [1, с. 44]. Частина речей з метою їх збереження за ініціативою Управи музею НТШ була передана його жертводавцям. Ще частина була нелегально відправлена до Музею Визвольної Боротьби України у Празі. Архівна частина збірки перейшла до Центрального архівного управління НКВС. Колекції решти предметів, зокрема і археологічні, в 1940 році були відправлені до фондів Львівського історичного музею, а в 1944 році – до окремих фондів груп [2, с. 117].

Отже, процес накопичення військово-історичних пам'яток давньої доби розпочався з перших років існування Музею НТШ, проте мав несистематичний характер. Військово-історичні предмети цієї доби протягом всього періоду існування Музею зберігалися та експонувалися у складі археологічної колекції Музею, зважаючи на подвійний характер цих пам'яток. Поповнення збірок музею військово-історичними предметами давньої доби відбувалося практично протягом всього періоду існування Музею, оскільки розвиток археологічного відділу перебував на пріоритетному місці. Накопичення пам'яток відбувалося переважно завдяки діяльності краєзнавців та випадкових знахідок під час польових робіт. Тому накопичені предмети переважно не мають цілісного та комплексного характеру, насамперед через незначну кількість професійних археологічних експедицій у період формування збірки.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко В., Коваль Л. Становлення та основні віхи Музею військово-історичних пам'яток // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Вип. 5. – Л., 1996. – С. 33–46.
2. Бойко В. Пам'ятки українського війська : втрати і спадок // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Вип. VII. – Львів, 1998. – С. 117–128.
3. Булик Н. М. Археологічні колекції у музеях Львова (1823 – 1914) // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття та Волині. – Вип. 12. – Л., 2008. – С. 407–428.
4. Бурдуланюк В. М. Музеї Наукового товариства імені Шевченка // Вісник Прикарпатського університету: історія. – Вип. XV. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 3–9.
5. Коваль Л. Історична довідка про фундаторів та жертвувателів Музею історично-воєнних пам'яток НТШ у Львові // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Вип. VI. – Ч. I. – Львів, 1997. – С. 36–48.
6. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та Львова у XIX – першій половині XX ст. // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Вип. 7. – Львів, 1998. – С. 3–13.
7. Крутоус А. Львівські музеї і Олександр Чоловський // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Вип. 6. – Л., 1997. – С. 3–13.
8. Кушнір В. Музей Наукового товариства ім Шевченка у Львові: від заснування до створення першої експозиції // Народознавчі Зошити. – 2012. – №5. – С. 824–832.
9. Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918–1939 рр.) / В. Кушнір // Народознавчі зошити. – 2012. – № 1. – С. 150–159.
10. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка. Інвентар I: 1 – 6043.
11. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка. Інвентар VIII: 26029 – 27467.
12. Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею НТШ у Львові за час від 1933–1936 рр. // Записки НТШ. – 1938. – Т. 154. – С. 267–268.

Список скорочень:

Музей НТШ – Музей Наукового Товариства імені Т. Шевченка

Інв. № – інвентарний номер

Пов. – повіт

Ст. – століття

Тетяна Радієвська

старший науковий співробітник

Національного музею історії України

м. Київ

МУЗЕЙНИЦТВО В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ХВЕДОРА ВОВКА

Стаття присвячена результатам вивчення наукової спадщини українського археолога, антрополога, етнографа Хведора Вовка. Не менш вагомим є доробок ученого і на ниві музейництва, якому він прислужився і як теоретик, і як практик музейної справи.

Ключові слова: музейництво, етнологія, етнографія, історія археології, Хведір Вовк.

Хведір Кіндратович Вовк вписав славу сторінку в історію української антропології, етнології, археології та музейництва. Вовк був не тільки вченим з європейським іменем, який отримав ще прижиттєве визнання (доктор Сорбонни, Канського, Петроградського університетів, Лауреатом премії Годара, К.Бера, кавалер великої золотої медалі ім. П. Семенова-Тянь-Шанського, кавалер найвищої нагороди Франції – Ордену Почесного Легіону, член понад десятка міжнародних наукових товариств та комісій), він був один з «наших національних подвижників, що крок за кроком, факт за фактом, цеглина за цеглиною складали міцні підвалини української національної свідомості» [15, с. 143].

Перші наукові спроби Хведір Вовк зробив в галузі хімії та ботаніки, йому пророкували кар'єру вченого-природознавця, але своє життя він присвятив дослідженню українського народу, питанням про походження та історію культури людства. Науковий доробок вченого в галузі антропології та етнографії збагатив вітчизняну науку, його праці стали своєрідними енциклопедіями з українознавства. Почесне місце у сфері наукових інтересів Хведора Вовка займала археологія. Дослідник пройшов шлях від популяризації археологічних досліджень до наукового осмислення та теоретичного узагальнення тогочасних знань про палеолітичні пам'ятки Східної Європи та відомі на той час пам'ятки трипільської культури. Заснована Хведором Кіндратовичем палеоетнологічна школа визначила напрямок розвитку первісної археології на ціле століття. Відповідальне ставлення до досліджуваних пам'яток археології, фаховий підхід до їх вивчення – обов'язкові вимоги для кожного археолога, які заповідав Хв. Вовк своїм послідовникам [6, с. 53-58; 7, с. 215-224; 18, с. 212-248].

Хведір Кіндратович Вовк вписав славу сторінку і в історію музейництва і як теоретик, і як практик. З 1879 р. почалося його нелегке емігрантське життя, яке тривало більше 25 років. Кілька років Хв. Вовк провів в Румунії (Галац, Тульчин, Плоешти, Бухарест), потім в Женеві, мандрував по Італії (Генуя, Піза, Флоренція, Рим, Неаполь) в очікуванні дружини з двома дітьми із заслання. Під час подорожей Хв. Вовк оглядав музеї, галереї, знайомився з археологічними та етнографічними колекціями. До Парижа – столиці європейської антропологічної школи він приїхав вивчати антропологію в Сорбонні. Сорокарічний студент розпочав свої заняття, за рекомендацією антрополога Й.Денікера відвідував лекції відомих вчених. Навчався в Ecole d'Antropologie, Ecole des Hautes, проводив дослідження, ретельно вивчав колекції, замальовуючи та фотографуючи їх, в Museum d'Histoire Naturelle, Musee de Trocadero під керівництвом Г. Мортільє, Ш. Летурно, П. Топінара, Л. Манувріє, С. Амі, П. Брока, студював їх праці, які ґрунтувались на синтезі антропології, порівняльної етнографії і археології [18, с. 66, 84].

Ґрунтовно вивчивши методичні засади наукових шкіл Західної Європи, Хв. Вовк аналізує стан і завдання вітчизняної етнології: «У нас нема ні історично-археологічного музею, ні хоч трохи докладного історично-побутового опису нашого народу. Окрім кількох пам'яток історичної доби Церковно-археологічному Музеї Київської Академії, одна-однісінька досить велика і систематична колекція наших історичних пам'яток В.В.Тарновського зостається й досі приватною і досі ще як слід не описана і не видана... Не маючи досі ні одного навіть невеличкого українсько-народописного музею ми не маємо й скільки не будь докладної етнографічної літератури» [3, с. XIV]. Розуміючи, що в Україні стався критичний стан щодо фіксації явищ матеріальної культури та колекціонування пам'яток народної техніки, дослідник розробив ґрунтовні програми-запитальники (з народного будівництва, їжі, одягу, побутової техніки тощо), які містили рекомендації та